AKTYORLIK MAHORATIDA SAHNA NUTQI VA XATTI-HARAKAT UYG‘UNLIGI

Komilov Mo‘minjon Abduraximjon o‘g‘li
Qo‘qon davlat universiteti
Komilova Mushtariybegim G‘ofurjon qizi
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada aktyorlik mahoratini shakllantirish jarayonida sahna nutqi va hatti-harakat (jismoniy harakat) uyg‘unligining nazariy hamda amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Sahnaviy obrazning badiiy ta’sirchanligi nutqiy ifoda va jismoniy harakatning organik birligi orqali yuzaga kelishi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, zamonaviy teatr pedagogikasida sahna nutqi va xatti-harakatni integratsiyalashgan holda o‘qitish masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: aktyorlik mahorati, sahna nutqi, hatti-harakat, jismoniy ifoda, plastika, sahnaviy obraz, teatr pedagogikasi.

Teatr san’atida aktyorlik mahorati sahnaviy obrazni yaratish jarayonida nutqiy va jismoniy ifodaning o‘zaro uyg‘unligiga tayanadi[4]. Aktyor sahnada nafaqat matnni to‘g‘ri talaffuz qilishi, balki uni mazmunan asoslangan hatti-harakat orqali to‘ldirishi talab etiladi. Shunday ekan, sahna nutqi va harakat o‘zaro uzviy bog‘liq badiiy vositalar sifatida qaraladi[1].

Zamonaviy teatr amaliyotida tomoshabin sahnaviy obrazni birinchi navbatda aktyorning ovoz ohangi, tana holati, harakat ritmi va ichki energiyasi orqali qabul qiladi. Agar sahna nutqi va hatti-harakat o‘rtasida nomutanosiblik yuzaga kelsa, sahnadagi ifoda sun’iy ko‘rinadi. Shu bois mazkur maqolada nutq va harakat uyg‘unligi aktyorlik mahoratining asosiy mezoni sifatida tadqiq etiladi.

Sahna nutqi — aktyorlik mahoratining asosiy ifoda vositasi. Sahna nutqi aktyorning fikr, hissiyot va dramatik vaziyatni so‘z orqali ifodalash san’atidir[2]. Biroq sahna nutqi faqat to‘g‘ri talaffuz yoki ovoz texnikasi bilan cheklanmaydi. U aktyorning ichki holati, maqsadi va sahnaviy vazifasi bilan bevosita bog‘liq bo‘lishi lozim.

K. S. Stanislavskiy ta’limotiga ko‘ra, sahnadagi har bir so‘z aktyorning ichki harakati natijasidir. Agar nutq ichki ehtiyojdan tug‘ilmasa, u tomoshabinga ta’sir qila olmaydi. Shu sababli sahna nutqi aktyorning jismoniy hatti-harakatlari bilan uyg‘un holda shakllanishi zarur.

Hatti-harakat va jismoniy ifodaning sahnaviy ahamiyati: Aktyorning hatti-harakati sahnadagi obrazning tashqi ko‘rinishini belgilovchi muhim omillardan biridir.

[1] Grotowski J. *Towards a Poor Theatre.* – New York.
[2] Rasulova A. *Sahna nutqi va ifoda madaniyati.* – Toshkent.

Hatti-harakat aktyorning sahnadagi mavjudligi, ritmi va plastik tafakkurini namoyon etadi. Har bir sahnaviy harakat maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lib, obraz xarakteriga xizmat qilishi lozim[3].

Jismoniy harakat aktyorning ichki kechinmalarini uyg‘otuvchi mexanizm sifatida ham xizmat qiladi. Ba’zi hollarda harakat nutqdan ham kuchliroq badiiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois zamonaviy teatrda “so‘zsiz ifoda” tushunchasi alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Aktyorlik san’atida asosiy muammolardan biri nutqiy va jismoniy ifodaning uzviyligiga erishishdir. Agar aktyor faqat matn ustida ishlasa-yu, hatti-harakatni e’tiborsiz qoldirsa yoki aksincha bo‘lsa, obraz parchalanib ketadi.

Nutq va harakat uyg‘unligi quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- ovoz ohangi va tana holatining mosligi;
- harakat ritmi va nutq tempi uyg‘unligi;
- sahnaviy pauzalarning jismoniy harakat bilan asoslanishi.

Bu uyg‘unlik aktyorning sahnadagi ishonarliligini oshiradi va tomoshabin bilan kuchli badiiy aloqani yuzaga keltiradi.

Zamonaviy teatr pedagogikasida aktyor tayyorlash jarayoni murakkab va ko‘p qatlamli tizim bo‘lib, u nutqiy, jismoniy va ruhiy tayyorgarlikning birligi asosida olib boriladi. An’anaviy ta’limda sahna nutqi va sahna harakati ko‘pincha alohida fanlar sifatida o‘rgatilgan bo‘lsa, bugungi kunda ularni integratsiyalashgan holda o‘qitish zarurati tobora ortib bormoqda.

Aktyor sahnada so‘zlayotgan fikrini tanasi orqali tasdiqlay olmasa, sahnaviy ifoda sun’iy ko‘rinadi. Shu sababli nutq va harakat uyg‘unligi teatr pedagogikasining markaziy masalalaridan biriga aylangan. Zamonaviy teatr pedagogikasida sahna nutqi va hatti-harakatni alohida emas, balki integratsiyalashgan holda o‘qitish tendensiyasi kuchaymoqda. Mashg‘ulotlar jarayonida nutqiy mashqlar jismoniy harakat bilan qo‘shib olib borilganda, aktyorda sahnaviy fikrlash yaxlit holda shakllanadi[4].

Pedagogik jarayonda quyidagi yondashuvlar muhim sanaladi:

- nutq mashqlarini plastika va ritmika bilan uyg‘unlashtirish;
- sahna etyudlarida so‘z va harakatning bir vaqtda tahlil qilinishi;
- ichki kechinma, nutq va harakat orasidagi bog‘liqlikni tushuntirish.

Integratsiya tushunchasi pedagogik jarayonda turli ko‘nikma va malakalarni yagona tizim asosida shakllantirishni anglatadi. Teatr pedagogikasida esa bu tushuncha aktyorning nutqiy va jismoniy ifoda imkoniyatlarini bir butun mexanizm sifatida rivojlantirish bilan izohlanadi.

[3] Mahmudov J. *Sahnaviy harakat asoslari.* – Toshkent.
[4] Mahmudov J. *Aktyorlik treningi.* – Toshkent.

Nutq va harakat integratsiyasi aktyorning sahnaviy fikrlashini yaxlitlashtiradi, uning sahnada erkin va organik mavjud bo‘lishiga yordam beradi. Bunday yondashuv aktyorlik mashg‘ulotlarida samarali natija beradi.

Sahnaviy obraz aktyorning nutqi va hatti-harakati bir butun tizimga aylangandagina mukammal shakllanadi. Obrazning xarakteri, ijtimoiy mavqei, ruhiy holati va dramatik vazifasi nutqiy va jismoniy ifoda orqali to‘liq ochiladi[5]. Aktyor sahnada gapirayotgan so‘zini tanasi bilan “tasdiqlab” bera olsagina, obraz ishonarli bo‘ladi. Aks holda, sahnaviy ifoda sun’iy va ta’sirsiz bo‘lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, sahna nutqi va hatti-harakat uyg‘unligi aktyorlik mahoratining asosiy mezonlaridan biri hisoblanadi. Nutq va jismoniy ifodaning uzviy birligi sahnaviy obrazning badiiy qiymatini belgilaydi. Shu sababli zamonaviy teatr ta’limida sahna nutqi va hatti-harakatni integratsiyalashgan holda o‘qitish dolzarb ilmiy va amaliy vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Grotowski J. Towards a Poor Theatre. – New York.
2. Rasulova A. Sahna nutqi va ifoda madaniyati. – Toshkent.
3. Mahmudov J. Sahnaviy harakat asoslari. – Toshkent.
4. Mahmudov J. Aktyorlik treningi. – Toshkent.
5. Stanislavskiy K. S. Sahnaviy obraz yaratish. – M.

[5] Stanislavskiy K. S. *Sahnaviy obraz yaratish.* – M.